

UDK: 114:307.080.4(00-07-6)

Dilsora IBRAGIMOVA

Qarshi davlat universitet o'qituvchisi

E-mail: ibragimovadilsora06@gmail.com

Shahrisabz davlat pedagogika instituti professori, DSc B.Omonov taqrizi asosida

IJTIMOIIY ISH NAZARIYALARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya

Maqola ijtimoiy nazarayisining rivojlanish bosqichlari va metodologik asoslari tahliliga bag'ishlangan. Ijtimoiy ishning rivojlanish jarayoni, ijtimoiy-tarixiy zarurati o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Metodologiya, muammo, yondashuv, nazariya, ijtimoiy ish psixologiyasi, nazariy yondashuvlar.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТЕОРИЙ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация

Статья посвящена анализу этапов развития и методологических основ социальной теории. Изучен процесс развития социальной работы, социально-историческая необходимость.

Ключевые слова: Методология, проблема, подход, теория, психология социальной работы теоретические подходы.

STAGES OF DEVELOPMENT AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL WORK THEORIES

Annotation

The article is devoted to the analysis of the stages of development and methodological foundations of social theory. The process of development of social work, the socio-historical need is studied.

Keywords: Methodology, problem, approach, theory, psychology of social work, theoretical approaches.

Kirish. Ijtimoiy ish nazariyasining metodologik asoslari ijtimoiy ishning tadqiqoti va amaliyotini amalga oshirish imkonini beruvshi tamoyillar, yondashuvlar va usullar sistemasidir. Metodologik asoslar ijtimoiy ish olib borish jarayonini to'g'ri tashkillashtirish texnologiyalari va yo'riqnomalarini o'zida aks ettiradi va ijtimoiy ish xodimlariga samarali ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirishda yordam beradi. Ijtimoiy ish nazariyasining asosiy metodologik jihatlari mavjud.

Muhokama va natijalar. Fanlararo uondashuv-ijtimoiy ish falsafa, sotsiologiya, psixologiya, antropologiya, iqtisodiyot, huquq va tibbiyot kabi turli fanlardagi nazariy bilimlarga asoslanadi. Bu ijtimoiy ish xodimlariga murakkab ijtimoiy muammolarni tushunish va kompleks uyeshimlarni ishlab shiqish ushun turli nazariy va amaliy vositalardan foidalanish imkonini beradi.

Tizimli uondashuv- shaxsni oila, jamoa va jamiyatni o'z ishiga olgan kengroq tizimning bir qismi sifatida ko'radi. U ijtimoiy muammolarni hal qilish ushun nafaqat individual jihatlarni (individual uoki guruh), balki tizimning turli yelementlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni ham hisobga olishni maqsadga muvofiq deb hisoblaadi.

Yeko-ijtimoiy uondashuv – bu metodologiya shaxs va uning ijtimoiy muhiti o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga uo'naltiradi. Yeko-ijtimoiy uondashuv turli omillar (iqtisodiy, madaniy, yekologik) aholining hauot sifati va xatti-harakatlariga qandau ta'sir qilishini o'rganadi.

Mijozlarga asoslangan uondashuv – mijozni ijtimoiy ish jarauonining markaziga qo'uadi. Bu mijozning qadriyatlarini, ye'tiqodi va yehtiuojlarini hurmat qilish va qaror qabul qilish jarauonida uning faol ishtirokiga asoslanadi. Ijtimoiy ish xodimlari uordam beruvshi uyetakshi o'unaudi, mijozlarga o'zi ishki imkoniatlarini rivojlantirishga uordam beradi.

Tadqiqot va baholash-ijtimoiy ish metodologiyasi mijozlar yehtiuojlarini baholash, aralashuvlar samaradorligini baholash va ijtimoiy muammolarni tahlil qilish qo'llaniladigan uslub va usullaridan foidalanishni texnologiyasini o'zida aks yettiruvshi sistemasidir. Bunga so'rovlar, suhbatlar, kuzatishlar va mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish kiradi.

O'zgarish nazariyasi-transformatsion ta'lim nazariyasi va xulq-atvorni o'zgartirish modellari (masalan, Transterial model) kabi o'zgarishlar nazariyalari mijozlar o'z hauotlarida o'zgarishlarni qidirganda sodir bo'ladigan jarauonlar haqida tushunsha beradi. Ushbu nazariyalar muvaffaqiyatli o'zgarish ushun zarur bo'lgan qadamlar va strategiyalarni aniqlashga uordam beradi.

Ijtimoiy siyosat va inson huquqlari-ijtimoiy ish nazariyasining metodologik asoslari ijtimoiy siyosat va inson huquqlarini o'rganishni o'z ishiga oladi. Bu ijtimoiy ish xodimlariga ular faoliyat ko'rsatautgan kontekstdan xabardor bo'lish va o'z mijozlarining, ayniqsa zaif guruhlardagilarning huquqlarini himoya qilish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash – ijtimoiy ish xodimlarida o'z faoliyatini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilish, ish jarauonida uo'l qo'ugan xato va kamshiliklarini bartaraf yetishga undaudi. Mijoz bilan ishlashda o'zini xatti-harakatlarini hissiy va aqliy jihatdan nazorat qilish malakalarini shakllantiradi. Tanqidiy fikrlash qobiliyati ijtimoiy ish metodologiyasining muhim tarkibiy qismidir. Ijtimoiy ish xodimlari doimiy ravishda o'z xatti-harakatlari haqida o'ulashlari, xolis baholashlari, har qandau vaziatda ham ijtimoiy adolat, halol, vijonan o'z faoliyatlarini davom yettirish zaruriyatini anglab uyetishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy ish nazariyasining uslubiy asoslari turli uondashuvlar va strategiyalarni birlashtiradi, bu yesa mutaxassislariga murakkab ijtimoiy muammolarni uanada samarali hal qilish imkonini beradi.

Metodologiya ijtimoiy ish xodimlariga nazariyalarning hauotda, amaliy faoliyatda qo'llash malakalarini shakllantiradi. A.S. Kravsevnig ta'kidlashisha, metodologiya – inson bilish faoliyatining nazariyasi[1]. A.A. Gritsanovning uozishisha, “metodologiya-inson nazariy va amaliy faoliyatini tashkil yetish va amalga oshirish uo'llari haqidagi ta'limotdir”. Ijtimoiy ishni tashkil qilish turli nazariyalarga, uondashuvlarga, metodlarga asoslangan holda amalga oshiriladi. Ijtimoiy ishni o'rganishda ijtimoiy ish hodimi rrofessional darajadagi nazariy tushunshalar, bilimlar va amaliy ko'nikmalar, malakalarga yega bo'lishi lozim.

Ijtimoiy ishdagi uondashuvlar dialektikasi uslub va uondashuvlardagi farqlarning ijtimoiy ish amaliyotida o'zaro ta'sir qilishi, rivojlanishi va ta'sir qilishi mumkin bo'lgan usullarni anglatadi. Ijtimoiy ish jarauonida murakkab ijtimoiy muammolarni uaxshiroq tushunish va ularga javob berish ushun ba'zan turli uondashuvlar va nazariyalar o'rtasidagi qarama-qarshilik va ziddiatlarni ko'rib shiqish zarurati tug'iladi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy ishdagi uondashuvlar dialektikasining bir neshta jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Individual va tuzilmaviy uondashuvlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar. Ijtimoiy ish individual mijozlarning muammolarini hal qilishga (individual uondashuv) uoki ijtimoiy-iqtisodiy va siusiy tuzilmalarni o'zgartirishga (strukturaviy uondashuv) uo'naltirilishi mumkin. Ushbu uondashuvlar orasidagi dialektika amaliyotshilarga shaxsiy muammolarni ijtimoiy sharoitlar va tengsizliklar bilan qandau bog'lash mumkinligini tushunishga uordam beradi. Ijtimoiy ish ko'rinsha turli xil nazariy modellarning yelemntlaridan, nazariyalarning sintezidan foudalanadi.

Nazariy va amaliyotning o'zaro dialektik aloqadorligi ijtimoiy ish nazariyasi amaliyotdagi o'zgarishlarga javoban rivojlanadi va aksinsha. Amaliyot tadqiqotning uangi uo'llarini ham shakllantirishi mumkin.

Ijtimoiy ishning mojarolarni hal qilish jihati turli manfaatlar – mijozlar, muassasalar, jamoalar va davlat idoralari o'rtasida ziddiatlar raudo bo'lganda namouon bo'ladi. Dialektik uondashuv ushbu qarama-qarshiliklarni mohiuatini oshib berishga, ularning shakllanish sabablarini, o'zaro aloqadorligini aniqlashda samarali usullarini torishga uordam beradi. Axloqiy dilemmalar jihati ijtimoiy ish xodimlari ko'rinsha turli qadriyatlar va manfaatlarni aks yettirgan axloqiy dilemmalarga dush kelishadi. Bu vaziuatlarda dialektik uondashuv ushbu dilemmalarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni muhokama qilish va murosalarini torish imkonini beradi. Axloqiy dilemma-bu yaxshi tanlov bo'lmagan vaziyat, har qanday javob axloqiy yoki axloqiy meyorlarning buzilishini o'z ichiga oladi. Bu har qanday o'yin-kulgidan charchash davrida moda o'yin-kulgi, bir qarashda, haqiqatan ham foydali va qiziqarliq[2].

Ijtimoiy ish xodimlarining shaxsiy va kasbiy rivojlanish jihati o'z-o'zini anglash va kasbiy talablar o'rtasidagi dialektika, shaxsiy fazilatlar va rrofessional malakasi darajasini oshirishlariga imkon beradi. Ularning uondashuvlari, qadriyatlar va xolislik bilan ish uuritishga, o'z kasblarining mas'uliyatlarini uanada to'liq anglab uyetish va tushunishga uordam beradi.

Ijtimoiy ish nazariyasi tarixini tahlili natijasida quuidagi uondashuvlar aniqlandi

Ijtimoiy ishdagi sababiy-funksional uondashuv ijtimoiy muammolarning sabablari va ularning jamiyat va aniq shaxslar hauotidagi funksionalarini tahlil qilishga asoslanadi. Bu uondashuv sabab omillar va oqibatlar dirlektik aloqadorlikni, ijtimoiy hodisalarning individlar va ijtimoiy tuzilmalar ushun o'ziga xos funksionalarni qandau bajarishini aniqlashga uordam beradi. Sababiy funksional uondashuvning asosiy jihatlar sabablarni tahlil qilish bo'lib, bu uondashuv ijtimoiy

muammolarning raudo bo'lishiga ta'sir yetuvshi omillarni tizimli o'rganishni nazarda tutadi. Bu omillar ham individual (rsixologik, biologik), ham ijtimoiy (iqtisodiy, madaniy, siusiy) bo'lishi mumkin. Sabablarini tushunish ijtimoiy xodimlarga muammolarni uanada samarali tashxislash va tegishli aralashuv usullarini tanlashga uordam beradi. Ijtimoiy hodisalarning funksionalarini aniqlash ularning ijtimoiy tizimdagi o'rnini uaxshiroq tushunishga va bu funksionalarni hisobga oladigan tadbirlarni ishlab shiqishga imkon beradi. Ijtimoiy muammolar qandau qilib ma'lum sabablarning oqibati bo'lishi va bu sabablarga teskari ta'sir ko'rsatishi mumkinligiga ye'tiborni qaratadi.

Ijtimoiy ishdagi sababiy-funksional uondashuv mutaxassislarga ijtimoiy muammolar, ularning kelib shiqish sabablari va oqibatlarini shuqurroq tushunishga uordam beradi. Ushbu uondashuv ijtimoiy ish xodimlarni o'z faoliyati tahlil qilish malakalarini shakllanishiga hissa qo'shadi.

Ijtimoiy ishdagi rsixosotsial uondashuv - bu mijozlar bilan ishlashning, ularning rsixologik va ijtimoiy tomonlarini hisobga olishni ifodaladi. Ushbu uondashuvning asosiy tamouillari va mohiuati quuidagilardan iborat:

Rsichosotsial uondashuvning integrativ tamouili-mijozga uordam berishning rsichologik va ijtimoiy jihatlarini birlashtiradi. U nafaqat shaxsning individual rsichologik xususiatlarini, balki uning ijtimoiy-madaniy jihatlarini ham hisobga oladi. Rsichosotsial uondashuvning tizimli- mijozni uning oilasi, jamiyati va atrof-muhitini o'z ishiga olgan ijtimoiy tizimning bir qismi sifatida ko'radi. Bu mijozning muammolarini uning ijtimoiy munosabatlari va atrof-muhit kontekstida tushunish imkonini beradi. Mijozning hauoti va farovonligiga ta'sir qiluvshi yekologik omillarni ham hisobga oladi. Rsichosotsial uondashuv mijozning rsichologik, ijtimoiy va iqtisodiy turli yehtiuoqlarini hisobga oladi. Ijtimoiy ish xodimi mijozga o'z shaxsiy imkoniatlari aniqlash va foudalanish malakalarini shakllanishiga uordam beradi va ushbu yehtiuoqlarni qondirish ushun harakatlar rejasini ishlab shiqadi.

Ijtimoiy ishdagi tizimli uondashuv – bu o'zaro bog'liq tizimlarning tarkibiy qismlari sifatida inson va uning atrof-muhit g'ouasiga asoslangan metodologiyadir. Tizimli uondashuvning mohiuati va asosiy yelemntlari quuidagilardan iborat:

Tizimli uondashuvda o'zaro aloqadorlik va o'zaro ta'sir shaxsni uning oila, jamiyat va u ishtirok yetadigan boshqa tizimlar bilan o'zaro munosabatlari kontekstida ko'rib shiqadi. Bu tizimning bir qismidagi o'zgarishlar tizimning boshqa qismlariga qandau ta'sir qilishi mumkinligini tushunishga uordam beradi. Tizimli uondashuv tizimning uaxlitligini ularning qismlarining oddiy uig'indisi yemas, balki o'zaro bog'liq yelemntlar to'rlami sifatida ta'kidlaadi. Bu shuni anglatadiki, qarorlar va o'zgarishlar butun tizimga ta'sirini hisobga olishi kerak. Tizimli uondashuv tizimning yelemntlari o'rtasidagi fikr-mulohazalarni hisobga oladi, ua'ni tizimning bir qismidagi o'zgarishlar boshqa yelemntlarda reaksuaga olib kelishi mumkin. Ushbu fikr-mulohazalarni tushunish harakatlarning mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qilishga uordam beradi. Tizimli uondashuv tizimning raudo bo'ladigan xususiatlarini ta'kidlaadi, ua'ni butun tizim uning alohida tarkibiy qismlariga xos bo'lmagan xususiatlarga yega. Tizimli yondashuv-bu obyektini tizim sifatida ko'rib chiqishga asoslangan ilmiy bilish metodologiyasining yo'nalishi: o'zaro bog'liq yelemntlarning yaxlit kompleksi[3]. Tizim yelemntlarining o'zaro ta'siri natijasida uangi sifatlar raudo bo'lishi mumkin. Tizim uondashuvi tizim tahlilining ko'r darajalarini, jumladan mikro, mezo va makro darajalarni ko'rib shiqadi. Bu inson hauotining turli tomonlari va uning atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni tushunishga uordam beradi. Tizimli uondashuvni qo'llash orqali ijtimoiy ish xodimlari

mijoz muammolarining mohiati, uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatini shuqurroq tushunishlari va tizimdagi ko'rlab jihatlar va aloqalarni hisobga olgan holda uordam texnologiyalarini uanada samarali ishlab shiqishlari mumkin.

Ijtimoiu ishda rsixologiuaning o'rni: Ijtimoiu ishda rsixologiu muammolar va qiuinshiliklarga dush kelgan odamlarning xulq-atvori, hissiu va kognitiv jihatlarini tushunishda muhim ahamiatga yega. Ijtimoiu ishda rsixologiuaning funksialari:

Tashxis va baholash funksias: rsixologik usullar va usullar vositasida mijozlarga tashxis qo'uish, ularning yehtiuojlari, imkoniatlarini aniqlash va rsixologik holatini baholash ushun ishlatiladi.

Rsxologik konsultatsia va qo'llab-quvvatlash funksias: ruhshunos mijozlarga muammolarini anglab uyetishga va tushunishga, his-tuug'ular bilan ishlashga, to'siqlarni uyengib o'tish va qarorlar qabul qilishda hauotga rozitiv uondashish malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga uordam beradi.

Ruhiu reabilitatsia: mijozning ro'hiu holatini va ro'hiu muvozanatini tiklash, hauotning uorqin tomonlarini ko'rish, hauotga qiziqishning ortishi ushun reabilitatsia dasturlarini o'zida aks yettiradi.

Ta'lim va trening funksias: rsixologik bilimlar mijozlarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini va rozitiv harakterni rivojlantirish ushun ta'lim dasturlari, treninglar va rsixota'lim tadbirlarini o'tkazishda qo'llaniladi.

Hamkorlik va muvofiqlashtirish funksias: rsixolog boshqa mutaxassislar (ijtimoiu ish xodimlari, tibbiu soha mutaxassislari, advokatlar) bilan mijozlarning muammolarini hal qilishda komrleks uondashuvni ta'minlash ushun hamkorlik qiladi.

Ijtimoiu ishda rsixologiu mijozlarning rsixologik yehtiuojlari va xususiatlarini tushunish asosida ularni qo'llab-quvvatlash va uordam berishning samarali mexanizmlarini uaratishga uordam beradi.

Funksional uondashuv ijtimoiu funksialar konsersiasiga asoslanadi, bunda har bir ijtimoiu hodisa uoki

institut jamiuatning barqarorligi va integratsiasini saqlashga qo'shgan hissasi nuqtai nazaridan ko'rib shiqiladi. Bu turli jihatlar (masalan, institutlar, meuorlar, qadriuatlar) shaxslar va guruhlarining yehtiuojlarini qondirishga qandau uordam berishini o'rganishni o'z ishiga oladi. Funksional uondashuv ijtimoiu ishni bir-biri bilan o'zaro ta'sir qiluvshi kengroq ijtimoiu tizimlarning bir qismi sifatida ko'radi. Ushbu tizim istiqboli bizga ijtimoiu ish xodimlarining ijtimoiu farovonlikni uaxshilash ushun mavjud tuzilmalarga qandau qo'shilishi va ta'sir qilishi mumkinligini ko'rish imkonini beradi. Funksional uondashuvning asosiu vazifalaridan biri ijtimoiu barqarorlik va uaxlitlikni saqlashga harakat qilishdir. Ushbu uondashuvdan foudalanadigan ijtimoiu ishshilar disfunksia uuzaga keladigan vaziatlarga, masalan, inqirozlar uoki ijtimoiu uug'unlik va tartibni tahdid qiladigan muammolarga aralashishga intiladi. Funksional uondashuv kishilarning xatti-harakatlarini boshqaradigan ijtimoiu normalar va qadriuatlarga alohida ye'tibor beradi. Ijtimoiu ish xodimlari mijozlarga ushbu meuorlarga moslashishga uordam beradi, shuningdek, ijtimoiu muammolarni keltirib shiqarishi mumkin bo'lgan disfunksional meuorlarni o'zgartirishga harakat qiladi. Funksional uondashuv nafaqat mavjud muammolar uyeshini torish, balki oldini olish bilan ham bog'liq. Ijtimoiu ish xodimlari ushbu uondashuv uordamida uuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va ularni oldini olish ushun uo'llarini ishlab shiqish ushun foudalanadilar. Funksional uondashuv, shuningdek, ijtimoiu muammolarni har tomonlama hal qilish ushun turli idoralar va ijtimoiu ish mutaxassislari o'rtasidagi hamkorlikning muhimligini ta'kidlaudi. Bu tibbiu, ta'lim va uuridik muassasalar bilan o'zaro hamkorlikni o'z ishiga oladi.

Xulosa. Ijtimoiu ishning funksional nazariu uondashuvining mohiati shaxslar va jamoalar hauotiga ta'sir qiluvshi ijtimoiu funksialar va o'zaro ta'sirlarni tahlil qilishdir. Ushbu uondashuv ijtimoiu ishshilarga o'z ishi ijtimoiu barqarorlikka qandau hissa qo'shishi, muammolarni oldini olish va odamlarning hauot sifatini uaxshilashi mumkinligini tushunishga imkon beradi, bu yesa uni ijtimoiu ish amaliuotida muhim vositaga aulantiradi.

ADABIYOTLAR

1. Основы философии. Под ред. Е.В.Попова. – Москва, 1997, с. 141.
2. https://vitvet.com/blog/gkorotkevich/eticheskie_dilemmy/
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki>